

Ж А Б А.

Нарис

Емілія Золя.

—**—

Коли мене відвідає молодий писатель, що починає пробувати своїх сил — а вони часто приходять до мене і я приймаю їх дуже радо — то перша рада, яку д'яю їм, є та:

— Працюйте богато, правильно, коли можна — кожного рана і то однакове число годин. Не будьте нетерпеливі і ждіть десять літ на успіх і на продажу. А поперед усого не копіюйте нас, забудьте про свої взірці.

Потім друга моя рада незмінно буває ось яка:

— А маєте ви добрий літературний жолудок? Розумієте, такий солідний жолудок, щоб стравити всі дурниці, всі обридливі брехні, які будуть писати люде про ваші твори і про вас?... Ні, бачу по вас... ви стрепенули ся, ваше лице облило ся румянцем... ви ще занадто молоді і чутливі, ваше сильне, природне обриджене наробить вам ще немало прикрости. Ну, в такім разі з'їдайте що рана, скоро встанете, натще сердя живу жабу. Їх продають на торговиці, кухарка буде купувати вам їх. Видаток малесенький — штука по три су, купуючи тузин відразу. За кілька літ будете мати такий літературний жолудок, що зможе без найменшої відрази перетравити й найпоганійші виплоди сучасної критики.

Молодий писатель позирає на мене стурбований, коли я провожаю його і доказую хосенність цього способу, що мені самому став у великій пригоді.

— Тга, мій Боже, я не говорю, щоб се було надто приемно, особливо в перших часах. Але помалу привикнете, привикнете, молодий друже. Добра жива жаба дуже покріпить вас, коли тільки здужаєте стравити її, загартує вас на всі мерзоти, на всяку погань, на всякі простацтва. На цілий день чоловік мов нащіплений против усіх можливих брудот. Чоловік, що кожного дня проковтне жабу, се чоловік сильний, котрого нішо не виведе з рівноваги. Прослухайте мене, заживайте день у день по одній жабі, а колись чевно подякуєте мені.

Я сам від трийцятих літ, поки сяду до праці, кожного рана ковтаю жабу, прочитуючи сім чи вісім газет, що ждуть мене на столі. Я певний, що вона є в них; швидко перебігаю очима стовпці і рідко трафляє ся, щоб не було її. Коли не в одній, то в другій газеті сидить себі та надувася та жаба: тут вона — брутальна напасть, там образлива легенда, там знов ціла калюжа дурноти або брехні. І я ковтаю її з апетитом.

Певна річ, зразу се не було мені приемно. Та мушу призвати ся, що у мене був якийсь особливий дар, бо я швидко привик до них. Зразу ще я кривив ся та морщився, але при третім або четвертім тузині я вже був твердий як сталь. А тепер, коли я постарів ся, се йде як з маслом. Навіть таке вийшло, що мені не ставало-б чогось, як би що ранку не було для мене жаби. Їй Богу, я був би подібний до тої бабусі, що їй не дали звичайного її сніданя, кави з молочком або шоколади; вона через те весь день ходить мов сама не своя. Не дістань я своєї жаби, я був би м'язивий, неспокійний, незадоволений, без найменшої відваги, одним словом, ні до чого не здатний.

Еге, ніхто не знає, скілько здорової сили додає мені жаба, від коли війшла на денний порядок моєго життя. Стара людова рецепта говорить: жаба скріпляє жолудок. Ніколи не працюється мені так добре, як коли та жаба була найбільш обридлива і близькала з себе богато трути. Тоді вся моя духовна істота почуває правдивий ляск батога, щось шарпає її наперед, шпигає з заду, щось пристрастно жене мене до писемного стола, розпалює в душі скажене бажане — бути геніяльним. Еге-ж! Жаба не тілько дає

мойому жолудкови легкість і силу, щоб міг ковтати зневаги і підлости як бомбони. Ні! Вона чудово підбадьорює мене в моїй щоденній праці, скріпляє, гартує і розширює мозок; їй я певно завдячує той огонь, який горить у найкращих написаних мною сторінках.

Зрештою я заживаю не тілько ту одну жабу що ранку; я заживаю їх більше, о! далеко більше. Більше як від 20 літ присилає мені мій накладчик, мій добрий, старий приятель Шарпантє що дві або три неділі пачку статей про мої книжки. Він аbonує ся в одній агенції *) для своєї книгарні і розділює присилки авторам. Таким робом окрім статей, що знаходяться в щоденних газетах, я дістаю до рук майже все, що пишуть про мене. І се вже не одна одинока жаба, се ціле багно, ціла копиця жаб, де вони так і перевертаються в огидливій сутолоці.

Я не можу без зворушення подумати про ті пакети доброго Шарпантє! Вони були правдивим бенкетом і найздоровійшою тімнастикою моєго життя. Через них я здобув собі найвисіші правила мудрості, навик до терпеливості, відваги, резигнації, розпалився любовию до правди і справедливості. Одна тілько їх вина: вони зробили мене трохи гордим. Адже-ж ніхто не вгадає, кілько в них брутальності, ненависті, несправедливості і помилок, а особливо кілько в них бездонної глупоти. Я рад би розпакувати прилюдно один із тих пакетів і показати людям, як якась напасть, вийшовши з якоїсь „поважної“ часописи, розбегається по провінції, летить за границю, а відти знов вертає до мене, переливаючись у всій можливі формі. Колишні вороги поробилися моїми приятелями і за те колишні приятелі побільшують ряди моїх ворогів. А далі йде съміте: безглазді фрази, що від 15 літ повторяються без зміни, брехливі обмови, вічно пережовувані фальшиві обвинувачення, за які автор дістав тілько а тілько від стрічки. Чоловік, бач, мусить жити. Від чверти століття зміст тих пакетів не змінився, і ще й нині вони так само товсточі,

*) В Німеччині і Франції є спеціальні агенції, котрі за оплатою достарчують інтересованим вирізок із газет цілого світу про якесь цікаве для них питання. — Ред.

як тоді, коли я починав, купа марно потраченої паперу, з котрого я ніколи не міг видусити ані крапельки побжитку.

Раз — буде тому 15 літ — я думав зібрати в одну книжку вибір що наймасніших компліментів, які понадавала мені критика і видати її під написом: „Їх лайки“. Можу запевнити читача, що ся збірка була би повнісіньким підручником для всіх будущих запустних жартів. А можете подумати, яка нова скирта наросла від того часу! У мене в Медані є комірка, заповнена тими пачками аж до самої стелі, а найгірше те, що скирта росте раз-у-раз, що та річка бурхас так само щедро нині, як бурхала вчора, що ніщо не втишає її, ані мої твори, ані старші літа. Тій слоті нема кінця, небесні спусти порвали ся, жаби дощем падуть.

Можна би написати справді цікаву працю про ту страшну купу статей, яку літературна праса день-у-день публікує про деяких писателів. Не говорю тут про нечисленні, на жаль, дуже рідкі студні, писані совісно, з любовю і пошаною для літератури. Говорю про ту низьку залість, про обурену глупоту, про всю ту завиднюючу злобу, яку викликає успіх писателя, особливо грошевий успіх. Може колись попробую розібрати елементи того брудного водопаду, що бухає на голову всякого писателя, скоро тільки сей почне вибивати ся на верх. Тепер задоволюється харacterистикою трьох родів статей, що стрічають ся найчастіші.

Ось поперед усого глупа статя. Її ще найшвидше можна вибачити. Пише її звичайно дуже молоденький чоловік, а іноді старий баламут, що вже зійшов на дитинячий розум. Той критик нічого не відчув, нічого не зрозумів, читаючи книжку, про котру судить, і він пише спокійнісенько не маючи ані найменшого поняття, про що властиво йде річ у тій книзі. Він не розуміє авторових намірів, обвинувачує його в злочинах, яких сей не сповнив, підсуває йому обридливості своєї власної, очевидно на всяку погань дуже плідної фантазії. Повторяю, усе те з глупоти, не з злоби. Але яка-ж то шкідлива ся глупота, як легко веде вона до брехень, до складання безглуздих легенд! Я міг би навести двайцять таких прикладів, що инколи

один дурень здужає опоганити довгу, гарну книжку, поки колись — але геть пізно — правда не вийде на божий съвіт. Нéраз менé пригадують ся слова, що давно колись в моїй присутності вимовив Тен, коли я принeс йому з поручення фíрми Гашета пачку статей опублікованих про його недавно перед тим видану „Історию англійської літератури“. На него нападали люто, а особливо церковні часописi кидали ся на него з безмежною ненавистю. При кождім нападi, що съвідчив більше про пристрастi, нíж про талант, він тілько здвигав плечима і мовив усміхаючись лагідно: „Се статя якогось сільського пароха“. В його розуміню се була статя доброго чоловіка, але тіснозорого, засліпленою, котрий нічогiєнко не розуміється на рíчи, про яку взявся говорити. Проста, звичайна жаба.

Друга в рядi — затроєна статя. Для сеї треба вже трохи таланту; її автор звичайно освічений, очитаний чоловік, бо щоб затроїти писателя, на се треба освіті і зрученості. Головна рíч — вперти в статю все, що може зранити, пошкодити: викопати слова, які колись сказав автор і про які давно забув, звести до купи крикливи виришки з його тексту, щоб надати їм злочинне значене; з усіх легенд повитягати те, що є в них убiйче, на кінцi кожного речена поставити вовчу ступницю, поміж рядками пустити цілу рíчку укритої огидливости, під кождим словом укрити караїбську стрілу, що вбиває при найлекшім скalечenю. Знаю двох-трьох таких людей, що нездiбні анi любити, анi подивляти; їх похвальнi статi, се правдивi гадючi гнїзда прикритi рожами. Вони зовсiм природно видають iз себе хитру злобу так як сосна живицю. Яка сила лютостi мусить кружляти в їх жилах, як важко мусить давити їх почутє власної немочi, коли так плюють на кождий твiр! Маеш тут перед собою безвiснi полози, бридкi і чорнi душi, гультаї, що гризучись мізеротою власних творiв роблять собi полекшу, опоганюючи твори iнших. Статя такого чоловiчка, се як на мiй смак — найлiпша жаба, бо вона покрита плямами завистi, набрякла отрутою непавистi. Коли писателеви пощастиТЬ ся провоктнути таку жабу, тодi вiн загартований на цiлi мiсяцi, не чуткий на самi кровнi зневаги.

Вкінці маємо ще божевільну статю. Розумію статю сектяра, що порвав усікі звязки з політикою і вірою. Ах, яка-ж то нужда, ота нетолеранція, ота сліпа пристрасть, що затуманює чоловіка, вбиває всяку правду і справедливість! Знаєте її, неправда? Власне в ім'я тої справедливості і тої правди вона вийшла до бою і доконує найогнидливішого діла — брехні, денунціації. Вона засуджує людей без ніякого доказу, приймає низькі вигадки за доказані факти, в разі потреби видумує докази, чіпляє ся дітей, жінок, без помилування, без милосердя, без найменшого сліду розваги, з якою інші люди прощають людські слабости, від котрих не вільний ніхто. І які-ж твори польшають вони, твори, що бодай по їх думці повинні бути справедливі, здорові, спасені! Ану, нехай десять літ по їх смерти якийсь відважний дослідник запустить ся в ту баюру лайок, де нагромаджені цілі вали клевет вишлюсканих в нападах очевидного божевіля. Тепер ще ми можемо вияснити їх собі, але якже мають зрозуміти потомки ту надміру підлоти, те харкотине, котрим кидано в лицез найбільшим, найчеснішим людям? Наші внуки довершать правдивого діла справедливості, віддадуть кождому робітникові належне йому місце, і який же се буде суд над напастниками, що не вміли робити нічого, як тільки напастиувати завтрішню блискучу славу. Ах, оті обридливі, зеленковаті, гладкі жаби смакують мені так солодко, як пастильки амброзії, що мають передсмак безсмертності.

Сказавши по правді, я дивую ся тим критикам, тим невтомним продуцентам жаб. По що до біса вони займають ся такою поганою роботою?

Щоб пошикодити авторам, котрих обкидають болотом? Але-ж ся спекуляція зовсім нерозумна! Вони не шкодять, навпаки, вони допомагають їм. Не вже-ж вони самі не можуть сказати собі ту доказану, безперечну правду, що писатель, на котрого нападають, робить ся великим писателем? Найбільші бувають ті, на котрих нападали найбільше, а скоро перестали нападати на них, то й вони хилилися до упадку. Доказ неохібний: на мене нападають, значить, я ще стою сильно. Правдива літературна смерть починається тоді, коли люди мовчать про книжку і про писателя. От-

так-то напастники в дійсності тілько мов труби розтрублюють славу писателя, провожаючи заїло його триумфальний похід.

Коли-ж очевидно вони хочуть шкодити, то одинокою відповідною тактикою буда-б мовчанка. Але тут проявляє себе непереможна справедливість фактів. Вони не можуть мовчати; вони мусять гавкати, як цес за переїжджим-возом. Я переконаний, що провидінє, в котре сим разом хочу вірпти, дало нам писателям критиків-напастників, як кораблєви вітер, щоб надував його вітрила і як найшвидше гнав його до славної пристані будущини. Що вечера повинні ми просити небо, щоб дало нам на завтра добру пайку критиків-напастників, бо може тілько через них істнуємо й ми. Я особисто говорю собі нераз у своїй скромності, що мені дарована аж занадто гарна пайка тих напастників, що рознесли мое імя на всі чотири часті сьвіта і не перестають ще в початках моєї старості додавати мені помочи своїми спіжевими голосами, голосячи уважним народам, що я все ще стою непоборений; бо-ж їх уперті напади самі доказують, що вони все ще не взяли мене під ноги.

Але-ж скоро вони не можуть шкодити тім, на кого нападають, то кому-ж вони шкодять? Мій Боже, шкодять самим собі. Статі, які лишає по собі критик, се лихі сьвідки; бо коли він помилився в осуді книги, то лишається ся віковічний доказ його помилки. Можна собі подумати, яке місце займе його недотепний і несовісний осуд супроти величнього твору. Часом пригадується ся мені Сент Бев, що певно в памяті потомків жити-ме як автор богатих цінних і непохитних критичних осудів; та коли-б він знов вернув на землю, то якже-б злобився він бачучи ту безмірну вагу, яку здобув собі Бальзак, те незацеречене пановане, яке має він на полі сучасного повістярства — той самий Бальзак, котрого він так поборював завзято, осужував так різко. А Барбе д' Орвіллі і більше важній та справедливіший Плянш, — як добре, що вони не встають з могил і не бачать, що більша частина їх осудів скасована, а писателі засуджені ними на смерть, живуть у вічній весні людського генія.

Уперед згадав я про брудну калюжу, в котрій потоне маса статей поліщених деякими напастниками і фанатиками лайки. Та не знижуючи ся аж до тих нещасних, котрих долю наперед можна вгадати нащевно, я все чудував ся констатуючи, що найбільша частина критиків майже зовсім не турбується ся тим процесом, що мусить перевести ся між їх осудом і критикованими творами перед трибуналом потомності. В тім процесі остоють ся тілько розум і справедливість, а кожда критика видана без них, наперед засуджена на загибель. Вона тілько покриє соромом своєго автора. Одноким облекшенем може бути хиба „добра віра“, що тоді буде мати назву „брак зрозуміння“. А всі піньші, що критикували з пристрасти, з зависті, з ненависті, можуть бути певні, що про них скажуть: се були погані душі. Ніколи я не міг читати тих злобних і завидючих статей про сю або ту мою книгу без глибокого, сердечного жалю над бідолахою, що написав їх. Ось іще один, що і в могилі хоче мати славу поганої людини, тоді, коли оба ми не будемо між живими і коли я в своїй могилі спати-му спокійно з тим почуттям, що я сповнив свій обовязок як добрий, чесний робітник.

Пади-ж раз-у-раз на мене, добродійна жабяча зливо! Додавай мені відваги дивитись людям просто в очі і не понадати в розпуку! Нехай що рана перед працею знаходжу завсіди на столі в ранішніх газетах привичну свою жабу, що здавна помагає мені переварювати наші дикі літературні порядки. Чую се, що ся гігієна тепер дуже потрібна мені для скріплена. І коли одного дня не стане мені тої жabi, то се буде знак, що близький мій конець, що написана остатня моя гарна сторінка.

І так учора жаба, сьогодні жаба, і я нетерпляче дождаю завтрушньої жabi, що так конче потрібна мені на здоровлє і на втіху.

Переклав І. Ф.

